

Essay

De Genemuider bovenstem

Wat doet een Genemuider kerkganger het eerst als hij in de kerk zijn plek inneemt? Hij kijkt op het psalmbord met de vraag: 'Zit er één tussen?', een psalm waarbij de bovenstem kan worden gezongen. Dat mist niet vaak. Geen wonder, want bij één derde van de 150 psalmen is dat mogelijk. Wie zijn oor te luister legt bij oude opnamen van de gemeentezang, merkt dat bij alle jonische en enkele mixolydische psalmen de bovenstem past.

Wat doet een Genemuider kerkganger het eerst als de organist voor de dienst zijn akkoorden aanslaat? Hij luistert met de vraag: 'Wie speelt en kunnen we bij hem goed zingen?' Een goede organist is dan ook niet alleen hij die technisch goed speelt of innemend registreert. Maar goed is vooral hij die met zijn orgelspel rekening houdt met de tweestemmige zang. Nu, dat doen ze daar op de orgelbank, stuk voor stuk. Houdt de organist in zijn spel rekening met de tegenstem, dan kan iedereen met een beetje muzikaal gevoel en het nodige toonbereik de bovenstem meezingen. Dit komt mede door het relatief eenvoudige karakter: het gelijkmatige meegolven met de melodie, twee of drie tonen er boven uit.

Eenvoudig, gelijkmatig meegolvend, het is niet helemaal juist om de muziek op deze manier te kenschetsen. Oude opnames geven blijk van grote geestdrift en improvisatievermogen. Allerlei lussen,

Interieur Herv. Kerk Genemuiden. GJW¹

trappen en uithalen klinken boven de gewone melodie. Daarbij vergeleken houden we het tegenwoordig wat strakker. Het uitbundige klimmen, dalen en zwieren is bijkans verdwenen. Een stukje mode, ook in de gemeentezang? Verandering van temperament? Het is muziek. Het leeft.

Een oude zangtraditie?

Hoe lang bestaat de tweestemmige gemeentezang al in Genemuiden? Dat is een vraag die velen intrigeert, maar waarop het antwoord niet eenvoudig te vinden is. De Genemuidenaren zijn in ieder geval al voor 1484 met het kerkorgel bekend. In dat jaar wordt het reeds bestaande orgel vervangen. Het nieuwe instrument van de hand van Johan van den Dam² zal voornamelijk het priesterkoor hebben ondersteund. In 1885 komt het 27 stemmen tellend orgel van Zwier van Dijk uit Kampen gereed. Dat instrument trekt heel wat massaler zang mee.

Landelijke bekendheid krijgt ze door een radio-uitzending in 1938³. Ook Dominee Doornenbal raakt er diep van onder de indruk. Hij kijkt er in 1956 in één van zijn bekende kerkbodeartikelen op terug: 'Ik heb aan Genemuiden de mooiste herinneringen, zoals het 20 jaar geleden was[...]en aan de diensten in de Kerk, stampvol, de witgemutste vrouwen in het middenschip; aan het machtige psalmgezang dier grote schare, zo vol en sterk als nergens anders, waarbij ik soms naar boven keek of de gewelven niet scheuren zouden...'⁴

De Genemuiden bovenstem op Vinyl

Door de radio-uitzending werd de Genemuiden gemeentezang nationaal bekend, maar meer misschien nog wel door de opnames er van. In de periode 1962 - 1968 werd de gemeentezang van de Hervormde gemeente opgenomen, in het Hervormd Wijkgebouw, uitgegeven door de 'Kerkvoogdij van de Hervormde gemeente'. Het jaar er op, 1969, volgde de eerste lp. De zang wordt begeleid door de organisten H. (Hendrik) van der Kolk en A. (Albert) Roeland. Dit vinyl werd in grote getalen afgenomen. Het was hierdoor dat dominee Doornenbal in juli 1966 opnieuw verrast werd door de Genemuiden bovenstem. Het is als hij in Californië aan de Stille Zuidzee verblijft, een kijkje neemt op Omaha Beach en op zaterdagavond de uit Nederland geëmigreerde Piet

*Interieur Hervormde kerk Genemuiden.
GJW*

Schilder op zijn grote boerderij bezoekt. Mijmerend over de groeikansen aan de westkust van de Verenigde Staten wordt zijn aandacht getrokken door bekende klanken uit de boerderij. 'Uit de woning klonk de gemeentezang van Genemuiden, want de speelplaten zijn ook aan de Stille Zuidzee bekend en bemind. Als ik ze hoor, word ik altijd herinnerd aan de dagen van mijn jeugd. Vele jaren geleden, toen ik soms in Genemuiden preekte vóór ik dominee was, en dan zie ik in gedachten weer de volle kerk, het middenvak helemaal wit van de kanten mutsen der vrouwen over de gouden oorijzers, en dan hoor ik weer dat machtige zingen als een stem van vele wateren en als het bruisen van de zee met haar golven. Ik houd van deze platen [...] Wij hebben stil de klanken uit het verre vaderland tot ons in laten gaan, die avond, toen de duisternis al gedaald was over de vallei, de vooravond van de rustdag.'⁵

Tweestemmige zangtraditie

De vooroorlogse radio-uitzending is tot op heden, ondanks diverse zoekpogingen, niet terug gevonden. Maar de bovenstem heeft zeker oudere papieren dan de jaren veertig van de vorige eeuw. Rond 1900 was in Genemuiden de tegenmelodie al gebruik.⁶ Houdt de zang mogelijk verband met laat 19^e eeuwse tweestemmige zangbeoefening buiten de eredienst? Over dergelijke meerstemmige zangbeoefening in Genemuiden is meer bekend. We doelen op de bekende Hazeugroepen. In 1806 deed Johannes Hazeu een vierstemmige psalmbundel verschijnen. In de

tweede helft van de 19e eeuw zochten boerenknechten en -zons elkaar in de winteravonden op om gezamenlijk psalmen en liederen van Hazeu te zingen. Zo werd menig avond gevuld. Aan het begin van de 20e eeuw waren er nog verschillende van die zanggroepen actief. Ook in

en rond Genemuiden. Zo kwam bij de familie Pierik aan de Hasselterdijk regelmatig een groep samen.⁷ Een andere groep treffen we in het boek 'Rijk van Dalfsen en zijn koren' Die zangers zingen in de eerste jaren van de 20^e eeuw: '...repetities van zo'n 40 jongelui in de oude school aan de Achterweg, die wekelijks vierstemmige psalmen en Hazeu-liederen

Interieur Hervormde kerk Genemuiden. Ansichtkaart: GJW

zongen. Slager Jochem Knol sloeg daar, in het zweet zijns aanschijns, de maat met een houten voorzittershamer, soms bijgestaan door meester Van Dijk. Als slot werd steevast gekozen 'Ja, de strijd is afgestreden', want het was een zware opgave, niet alleen voor de ongeschoolde slager, maar eveneens voor de jeugdige Genemuidigers, die er niettemin gezellige avonden van wisten te maken.'⁸ Was het dit soort enthousiasme dat zich verplaatste naar de eredienst of stoelt de zang op oudere zangtradities? Een vraag waarop nog geen bevredigend antwoord is geformuleerd.

G.J. Westhoff, Genemuiden november 2008
Herzien juli 2018

Bronnen en literatuur

¹ Foto's in dit artikel: G.J. Westhoff

² Heutink, A., *Middeleeuws Genemuiden, de vroegste Geschiedenis van een stad in Overijssel*, Kampen 2005, 137

³ Beens, H., *Het Erfgoed der Vaderen, een cultuurhistorische beschrijving van de stad Genemuiden*, Genemuiden 1995, 102

⁴ Doornenbal, J.T., *Overpeinzingen van een pelgrim*, Utrecht 1980, 63, 64

⁵ Doornenbal, J.T., *Ds. Doornenbal op reis*, Utrecht 161, 162

⁶ Beens, H., *Het Erfgoed der Vaderen, een cultuurhistorische beschrijving van de stad Genemuiden*, Genemuiden 1995, 101, 102

⁷ H. Pierik, *Genemuiden*

⁸ Hesselink-Schraa, W., *Rijk van Dalfsen en zijn koren*, Zaltbommel 1989, 3